

TÜRKMEN ATASÖZLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

A Comparative Study on Turkmen Proverbs

*Nesrin SİS**

Özet

Türk Dilinin Güney-batı lehçeleri arasında bulunan Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesiyle birlikte Oğuz grubu yazı dilleri arasında yer alır. Bu çalışma ile halk kültürünün ve sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden atasözleri her iki sahada karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkçedeki atasözlerinin gerek Türk lehçeleri ile gerekse başka dillerdeki atasözleri ile yapılabilecek olan karşılaştırmalı araştırmalarına bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Çalışmalar her iki alandaki atasözlerinde şekil ve anlam bakımından büyük benzerlikler olduğunu göstermiştir. Birbirinden farklı ve ters anlamda olan atasözlerinin çok sınırlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, atasözü, karşılaştırma

Abstract

Turkmen dialect, a dialect of South-Western Turkic Language, takes place among Oguz group together with Turkish. In this study, being an important indication of folk culture and oral literature, proverbs, in both dialects, are compared and the similarities and differences in the meanings are stated. It was considered that such a study will help researchers to make comparison of Turkish dialects with each other and Turkish language with other languages. The results showed that the proverbs in both dialects are very similar in terms of structure and meaning. Very limited numbers of dissimilar or opposite proverbs were found.

Keywords: Turkmen dialect, proverb, comparison

Giriş

Türkmenler, Türklerin Oğuz grubundandır. Çoğunluğu, Türkmenistan Cumhuriyetinde yaşar. Ayrıca, Afganistan, İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Ürdün'de dağınık olarak yerleşmişlerdir. En büyükleri, Teke ve Yomud olmak üzere Çavdur, Göklen, Sarık, Salır (Salar, Salur) Ersarı gibi yedi kabileden (urug) ibarettirler(Gülsevin,1993:1).

Türkmen etnik adının beşinci yüzyıldan itibaren kullanılageldiği ancak, halk olarak, bu adın kullanılmasının onuncu ve onbirinci yüzyıllarda başladığı değişik kaynaklarda geçmektedir. Türkmen sözünün anlamı için çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Avrupalı tarihçiler Türkmen adını "saf kanlı Türk" olarak nitelendirirken Türkiyeli tarihçiler "özen Türk yani "Türk halklarının kökü" diye değerlendirmektedir. İslami kaynaklara göre ise müslüman olmayan Oğuz kabileleri, müslüman Oğuz kabilelerini "Türkmen" olarak adlandırmıştır(Yeni Türkiye yayımları,2002:740).

Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu yazı dillerinin doğu kolundandır. Bundan dolayı Oğuz Türkçesinin özellikleri, Türkmen Türkçesinin karakteristiğini oluşturur(Buran vd.,1999:86).

Türkmenler ve dilleri ile ilgili olarak yapılan çalışmaların sayısının, son yıllarda hem yurt içinde hem yurt dışında oldukça artmış olması bu alanla ilgili ihtiyaçları önemli ölçüde karşılamaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü.

Söz varlığının temelini Türkmen kökenli kelimeler oluşturur. Ancak iç gelişimi ve Kıpçak Çağatay etkileri yüzünden kimi sözcükler diğer Oğuz yazı dillerinden değişiktir. Ayrıca, Moğolca, Arapça, Farsça ve Rusça sözcükler vardır. Farsça sözlerin bir bölümü Harezme aracılığıyla girmiştir. Rusça sözcükler ise 1880’de Türkmenistanın Rus Çarlığına egemenliğine girmesinden sonra çoğalmıştır. Alıntı sözler genellikle Türkmen ses yapısına ve dilbilgisi kurallarına uyarlar. (Bozkurt, 1992:239).

Türkmenlerin oldukça zengin halk edebiyatı ile beraber bir de klasik edebiyatları vardır. Halk edebiyatına ait konu ve motifler diğer doğu milletlerinininkiyle aynıdır. Daha fazla epos’a düşkünlüdürler. Destan mahiyetinde olanlardan bir kısmı kitabi olduğu halde, bir kısmı da sırf Türkmen halk ruhunun mahsulü sayılır. Kitabi olan destanlar arasında “Leyli bile Mecnun”, “Yusup bile Züleyha”, “Şasennem bile Garip”, “Zohre bile Tahir”, “Aslı bile Kerem” gibileri bulunmaktadır. (Caferoğlu, 1964:25).

Halk edebiyatının önemli bir kısmını oluşturan atasözleri; kısalıkları, içlerindeki özlü ifade, anlatımlarındaki kafiye, alliterasyon,vezin gibi şiirsel özellikler ve sık kullanılmalarıyla, akılda kolayca kalarak diğer halk edebiyatı ürünlerine göre uzun zaman süreleri içinde daha fazla yaşama şansına sahip olmuşlardır. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden olan atasözleri daha çok göçebe hayat tarzına sahip toplumlarda yaygınlık kazanmıştır. Türk boy ve kabileleri de çok uzun süren göçebe ve yarı göçebe hayat tarzlarından dolayı çok zengin bir halk edebiyatına ve atasözü toplamına sahiptir. Türk kökenli topluluklar arasında ilk yazılı belgelerden en son çağdaş eserlere kadar atasözlerinin kültürel değerlerini ve değer yargılarını ustaca ve etkili bir şekilde anlatmak için sık sık kullanıldıkları görülmektedir. (Öztopçu, 1992:34).

Türkmen Atasözleri

Türkmen halkının hayatını ve milli unsurlarını yansıtan atasözleri, samimi ve orijinal bir üslupla dile getirilmiştir. Yapı ve kuruluş özellikleri bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözlerinden farklı değildir. Anlam yönünden bütün insanlara hitap edecek bir tarzdadır. Türkmen atasözleri fikir bakımından değerlendirildiğinde; çalışmanın faydaları, tembellik ve çalışmamanın zararları, mertlik ve yiğitliğin saygınlığı, atın insan hayatındaki yeri ve önemi, vatan sevgisi, dostluğun önemi, yaramaz, rüşvetçi, kiskanç insanların yerilmesi, akıl ve edebî faydaları, tatlı dilli olmanın kazandırdıkları, lüzumsuz ve kötü konuşmanın sebep olduğu zararlar, kadının, eş kardeş, anne olarak toplumdaki yeri, komşuluk hakları, misafirperverlik vb konuların işlendiği, dolayısıyla, Türk atasözlerinde de görülen ortak temaların fazlalığı dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada; B.Mämmetyazov ile N.Esenmıradov tarafından hazırlanmış olan Türkmen Nakılları ve Atasözleri adlı eserde (Mämmetyazov, vd 1983) bulunan 3115 atasözü karşılaştırma yapmak üzere Türkiye Türkçesine aktarılmış; Türkçede saha ile ilgili kaynaklar (Aksoy, 1988; 2004) taranarak tespit edilen benzerlik ve farklılıklar tasnif edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırma yapılırken incelenen kaynakların kaynakçada verilen kısaltmaları ile sayfa ve satır sayıları yanlarına yazılmıştır. Orijinali Kiril olan Türkmençe kaynak eserin bibliyografyası ile kısaltması da kaynakça bölümünde belirtilmiş ve çalışmanın içinde kısaltmasıyla birlikte kitaptaki atasözü numarası verilmiştir.

I.Biçim ve Anlam Bakımından Birebir Aynı Olanlar¹

“Adam alası içinde, hayvan alası dışında”(TNA, 37)

“Adamın (insanın) alacası içinde, hayvanın alacası dışında.” (ADS I,116,82)

“Adamın yere bakanından gork, suvuñ sus akanından.”(TNA, 64)

“Adamın yere bakanından, suyun sessiz (yavaş) akanından kork.”(ADS I, 117,85)

¹ Bu grupta tespit edilen atasözlerinin, Türkiye Türkçesiyle hem şekil hem de anlam bakımından aynı olmasından dolayı, Türkiye Türkçesine aktarımının verilmesine gerek görülmemiştir.

“Ak gün agardar, gara gün garardar.”(TNA, 117)

“Ak gün ağartır, kara gün kararır.”(ADS, I, 127, 162)

“Akmak mihman öy eyesine hödür eder.”(TNA, 111)

“Ahmak misafir ev sahibini ağırlar.”(ADS, I, 125, 147)

“Akıl yaşta bolmaz, başta bolar.”(TNA, 129)

“Akıl yaşta değil, baştadır.”(ADS,I, 131, 182)

“Altın gapılınıñ açaç gapilä işi düşüpdür.”(TNA, 211)

“Altın kapılının ağaç kapılıya işi düşer.”(ADS, I, 143, 269)

“Ayıpsız dost ızlan dostsuz galar.”(TNA, 392)

“Ayıpsız yar arayan (dost arayan) yarsız (dostsuz) kalır.”(ADS, I, 168, 443)

“Az bolsun uz bolsun.”(TNA, 401)

“Az olsun uz (öz) olsun.”(ADS,I, 171, 466)

“Bal dutan barmagını yalar.”(TNA,471)

“Bal tutan parmağını yalar.”(ADS,I, 179, 521)

“Balık başından porsar.”(TNA, 473)

“Balık baştan kokar.”(ADS,I, 178, 509)

“Bay acıganda iyer garıp tapanda.”(TNA, 517)

“Zengin acıkınca yer, fakir bulunca yer.”(BAAD,I, 91)

“Bir ata dokuz ogh eklär, dokuz ogul bir atanı eklämez.”(TNA, 628)

“Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez.”(ADS, I,193,614)

“Bir başa bir göz besdir.”(TNA, 630)

“Bir başa bir göz yeter.”(ADS, I, 193, 615)

“Bugünkü işiñi ertä goyma.”(TNA, 736)

“Bugünkü (akşamın) işini yarına (sabaha) koyma (bırakma).”(ADS, I, 206, 708)

“Çağrılan yire irinme çağrılmadık yere görünme.”(TNA, 772)

“Çağrılan (çağrıldığıın) yere erinme, çağrılmayan (çağrılmadığıın) yere görünme.”(ADS, I, 215, 760)

“Çakılsız baran düşeksiz oturur.”(TNA, 773)

“Davetsiz gelen döşeksiz oturur.”(ADS, I, 299, 856)

“Çıkmadık canda umıt bar.”(TNA, 797)

“Çıkmadık canda umut var(dır).”(ADS, I, 218,780)

“Dag dag bilen tapışmaz, adam adam bilen tapışar.”(TNA, 843)

“Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur.”(ADS, I, 227, 843)

“Daş düşen yerinde ağır.”(TNA, 854)

“Taş düştüğü yerde ağırdır.”(ADS, I, 443, 2374)

“Dost başına garar düşman ayacağına.”(TNA, 992)

“Dost başa bakar, düşman ayağa.”(ADS, I, 246, 990)

“Dost bilen iy, iç emma alış beriş etme.”(TNA, 993)

“Dost ile ye iç ama alış veriş etme.”(ADS, I, 247, 997)

“Goça buynuz yük dâldir.”(TNA, 1475)

“Koça (öküze) boynuzu yük değil (olmaz).”(ADS, I, 299, 1445)

“Goñşı iti goñşa üyrämez.”(TNA, 1487)

“Komşu iti komşuya ürümez.”(ADS, I, 300, 1449)

“Gural işler el magtanar.”(TNA, 1587)

“Alet işler el övünür.”(ADS, I, 126, 185)

“Gülme goñşına geler başına.”(TNA, 1630)

“Gülme koşuna gelir başına.”(ADS, I, 247, 1043)

“Gülü govı göryän tikenine döz getir.”(TNA, 1632)

“Gülü seven dikenine katlanır.”(ADS, I, 247, 1044)

“Hayvan ısgaşa ısgaşa insan soraşa soraşa.”(TNA, 1699)

“Hayvan koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe.”(ADS, I, 254, 1103)

“Inanmagıñ dostuña saman dıkar postuña.”(TNA, 1777)

“İnanma dostuna saman doldurur postuna.”(ADS, I, 269, 1213)

“İdegsiz gelen düşeksiz oturur.”(TNA, 1784)

“Davetsiz gelen döşeksiz oturur.”(ADS, I, 197, 697)

“İt itin gıyruğını basmaz.”(TNA, 1903)

“İt itin kuyruğına basmaz.”(ADS, I, 275, 1263)

“Kemsiz güzel bolmaz.”(TNA, 1966)

“Kusursuz güzel olmaz.”(ADS, I, 309, 1526)

“Mıhman mıhmanı gısganar, öy eyesi ikisiniem.”(TNA, 218)

“Misafir misafiri istemez ev sahibi ikisini de.”(ADS, I, 391, 2024)

“Mollanın diyenini et-de, edenini etme.”(TNA, 2149)

“Hocanın dediğini yap (söylediğini dinle) yaptığını yapma.”(ADS, I, 316, 1477)

“Öküz öldi ortaklık savuldu. (Öküzüm öldi, ortaklığam savuldu)”(TNA, 2308)

“Öküz öldü, ortaklık ayrıldı (bozuldu, bitti)”(ADS, I, 419)

“Özi yıkılan ağlamaz.”(TNA, 2387)

“Kendi düşen ağlamaz.”(ADS, I, 358, 1778)

“Sakla samanı geler zamanı.”(TNA, 2482)

“Sakla samanı gelir zamanı.”(ADS, I, 421, 2214)

- “Serçeden gorkan darı ekmez.”(TNA, 2507)
“Serçeden (kuştan) korkan darı ekmez.”(ADS, I, 425, 2251)
- “Suv getirenem bir küyze dövenem bir.”(TNA, 2571)
“Suyu getiren de bir testiyi kıran da.”(ADS, I, 434, 2321)
- “Şir balası şir bolar.”(TNA, 2615)
“Arslandan (doğan) arslan olur.”(BAAD, I, 46)
- “Tiken batan yerinden çıkar.”(TNA, 2656)
“Diken battığı yerden çıkar.”(ADS, I, 241, 948 / BAAD, I, 94)
- “Yatan öküze iym yok.”(TNA, 2910)
“Yatan öküze yem yok.”(ADS, I, 2539)
- “Yatan ölmez yeten öler.”(TNA, 2911)
“Yatan ölmez yeten ölür.”(BAAD, II, 88)
- “Yatan yılanın guyrugına basma.”(TNA, 2913)
“Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.”(ADS, I, 454, 2454)

- “Yekelik hudaya yağşı.”(TNA, 2946)
“Yalnızlık Allah’a mahsustur (yaraşır)”(ADS, I, 465, 2513)
- “Yolagçı yolda yağşı.”(TNA, 3059)
“Yolcu yolunda gerek.”(ADS, I, 478, 2605)
- “Zer gadırını zergär biler.”(TNA, 3116)
“Altının kıymetini (kadrini) somaz bilir.” (ADS, I, 143, 268)

II. Türk Atasözlerininin Türkmen Türkçesinde “kelime veya kelime gruplarının çıkarılmasıyla” daralmış şekilleri²

- “Aç tavuk düşünde darı görer.”(TNA, 25)
“Aç tavuk düşünde darı görür.”
“Aç tavuk (düşünde) kendini buğday (arpa, darı) ambarında sanır (görür).”(ADS, I, 113, 62)
- “Atın barka, yol gazan.”(TNA, 350)
“Atın varken yol kazan.”
“Atın varken yol tanı, ağın varken el tanı.”(ADS, I, 162, 403)
- “Ayda gelseñ ayak iyersiñ, günde gelseñ tayak iyersiñ.”(TNA, 383)
“Ayda bir gelsen ayak yersin, her gün gelsen dayak yersin.”
“Ayda bir gelsen dostuna, kalksın ayak üstüne, günde bir gel dostuna yatsın sırt üstüne.”(ADS, I, 167,437)
- “Hamama giren derlemän çıkmaz.”(TNA, 1669)
“Hamama giren terlemeden çıkmaz.”
“Hamama giren terler, güveyi giren eller.”(BAAD, II, 53)

² Karşılaştırma yapılırken farklılıkların net olarak görülebilmesi bakımından bu ve bundan sonraki bölümlerde Türkmen atasözlerininin Türkiye Türkçesine aktarımları ikinci satırda italik dizilerek verilmiştir.

“Herki zadıñ öz vagtı (mövriti) bar.”(TNA, 1741)

“Her işin kendi vakti (müddeti) var.”

“Her işin vakti var, horoz bile vaktinde öter.”(ADS, I, 260, 1154)

“Körüñ bar dilegi iki iki gözi.”(TNA, 2061)

“Körüñ var dileği iki gözü.”

“Körüñ istediği iki göz biri ela biri boz.”(ADS, I, 305, 1491)

“Eder eder özüne eder.”(TNA, 1092)

“Eder eder kendine eder.”

“Eden bulur, inleyen ölür.”(ADS, I, 217, 840)

“İr öylenen ogul-gızına guvanar.”(TNA, 1853)

“Er evlenen oğlu kızı ile övünür.”

“Erken kalkan yol alır, er evlenen döl alır.”(ADS, I, 227, 909)

“Odunçı gözi omçada.”(TNA, 2214)

“Oduncunun gözü omcada.”

“Oduncunun gözü omçada, dilencinin gözü çömçede.”(ADS, I, 398, 2059)

“Tañrı günü darıdan köp.”(TNA, 2632)

“Tanrının günü darıdan çok.”

“Allahın günü ufak darıdan çok.”(BAAD, I, 39)

“Yaz yatan gış aklar.”(TNA, 2927)

“Yazın yatan kışın aklar.”

“Yazın ağzını havaya açan kışın göğe bakar.”(BAAD, II, 88)

“Yel soñı yağış.”(TNA, 2950)

“Yelin sonu yağış.”

“Rüzgarın ardı yağış, şakanın ardı dögüş.”(BAAD, I, 183)

“Yigit sözi bir gerek.”(TNA, 3030)

“Yiğidin sözü bir gerek.”

“Yiğidin sözü, demirin kertiği.”(ADS, I, 476, 2587)

“Yoldaşın garga bolsa iymitiñ tezek.”

“Yoldaşın karga ise yiyeceğin tezek.”

“Kılavuzu karga olanın burnu boktan kalkmaz (kurtulmaz, çıkmaz).”(ADS, I, 359, 1788)

“Yurduñu terk edici bolma.”(TNA, 3081)

“Yurdunu terk edici olma.”

“Memleketinden çıkan deli olur, başında kavak yeli olur.”(BAAD, I, 171)

“Yüzi nurlınıñ yüregi açık.”(TNA, 3165)

“Yüzü nurlunun yüreği açık.”

“Yüzü güzel olanın huyu da güzel olur.”(ADS, I, 481, 2631)

“Zadam zatla gerek.”(TNA, 3108)

“Adam da adamla gerek.”

“Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu.”(ADS, I, 114, 66)

III. Türk Atasözlerinin Türkmen Türkçesinde “kelime veya kelime gruplarıyla” genişletilmiş şekilleri

“Är övner, gural işler, iki nanı uran işler.”(TNA,432)

“El övünür alet işler, iki ekmeği vuran işler.”

“Alet işler el övünür.”(ADS, I, 136, 217)

“Batır söveşde belli, gorkak öyde.”(TNA, 513)

“Yiğit savaştta belli, korkak evde.”

“Yiğit meydanda belli olur.”(ADS, I, 477, 2594)

“Dağ başı dumansız bolmaz, är başı hiyalsiz bolmaz.”(TNA, 833)

“Dağ başı dumansız olmaz, er başı hayalsiz olmaz.”

“Dağ başından duman eksik olmaz.”(ADS, I, 226, 840)

“Dağına görä dumanı, yerine göre yılanı.”(TNA, 842)

“Dağına görfe dumanı, yerine göre yılanı.”

“Allah dağına göre kar verir. (verir kış.) (ADS, I, 138, 203)

“Dama dama köl bolar, hiç dammasa çöl bolar.”(TNA, 844)

“Damlaya damlaya göl olur, hiç damlamasa çöl olur.”

“Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur.) (ADS, I, 228, 851)

“Daş düşen yerinde togtasın, gız baran yerinde.”(TNA, 853)

“Taş düştüğü yerde dönsün, kız vardığı yerde.”

“Taş düştüğü yerde ağırdır (kalır).” (ADS, I, 443, 2374)

“Dil süñksiz nemäni diymez?”(TNA, 930)

“Dil kemiksiz neyi demez.”

“Dilin kemiği yok.” (ADS, I, 243, 901)

“Dost geñeşde belli, semiz tabakda, batır söveşde.”(TNA, 997)

“Dost öğütte belli, şişman tabakta, yiğit savaştta.”

“Yiğit meydanda belli olur.”(ADS, I, 477, 2594)

“Gar suvı kandırmaz, övey ana dındırmaz.”(TNA, 1254)

“Kar suyu kandırmaz, üvey ana derman olmaz.”

“Kar susuzluk kandırmaz.”(ADS,I, 285, 1337)

“Gara keçe ak bolmaz, köne duşman dost bolmaz.”(TNA, 1257)

“Kara keçe ak olmaz, eski düşman dost olmaz.”

“Eski düşman dost olmaz.”(ADS, I, 285, 917)

“Guş ganatından kirey istemez, golan toynagından.”(TNA, 1610)

“Kuş kanadından kira istemez, yaban eşeği toynağından.”

“Kuş kanadından kira istemez.”(ADS, I, 310,1529)

“Ekmesen yıgmarsın urmasan yıkmarsın.”(TNA, 1120)

“Ekmeden toplamazsın, vurmasan yıkmazsın.”

“Ekmeden biçilmez.”(ADS, I, 217, 845)

“İl agzın yığıp bolmaz, çelek agzın, bogup bolmaz.”(TNA, 1810)

El ağzı büzülmez, çelik ağzı bükülmez.”

“Elin ağzı torba değil ki büzesin.” (ADS, I, 222, 873)

“Könesiz taze bolmaz, yamansız yağşı bolmaz.”(TNA, 2032)

“Eskisiz yeni olmaz, kötüsüz iyi olmaz.”

“Eskisi olmayanın yenisi olmaz.” (ADS, I, 228, 918)

“Mihman birinci gün gızıl, ikinci gün kümüş, üçüncü gün mis, dördüncü gün pis.”(TNA,2115)

“Misafir birinci gün altın, ikinci gün gümüş, üçüncü gün mis, dördüncü gün pis.”

“Misafirlik üç gündür.” (ADS, I, 391, 2023)

“Sabır düybi sap altın, hovlukmak düybi sap-salkın.”(TNA, 2453)

“Sabrın sonu saf altın, aceleciliğin sonu sepserin.”

“Sabrın sonu selamettir.”(ADS, I, 418, 2194)

“Tikensiz gül bolmaz, zâhersiz bal.”(TNA, 2658)

“Dikensiz gül olmaz, zehirsiz bal.”

“Dikensiz gül olmaz.” (ADS, I, 241, 949)

“Yağşı gep yılanı hinden çıkarar, yaman gep gılcı gından çıkarar.”(TNA, 2801)

“İyi söz yılanı deliğinden çıkarır, kötü söz kılıcı kından çıkarır.”

“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”(ADS, I, 444, 2380)

“Yeriñ yırtığı yok, sözüñ sünügi yok.”(TNA, 2975)

“Yerin yırtığı yok, dilin kemiği yok.”

“Dilin kemiği yok.”(ADS, I, 243, 961)

IV. Tam Ters Anlamda Olanlar

“Açlık belasından tokluk belası yaman.”(TNA, 32)

“Açlık belasından tokluk belası yaman.”

“Aç gezmekten tok ölmek yeğdir.” (ADS, I, 110, 38)

“Alla diyen aç galar.”(TNA, 200)

“Allah diyen aç kalır.”

“Allah diyen mahrum kalmaz.”(BAAD, I, 39)

“Aş atana aş at, daş atana daş at.”(TNA, 263)

“Aş atana aş at taş atana taş at.”

“Sana taşla vurana (dokunana) sen aşla (ekmekle, pamukla) vur, (dokun)”(ADS, I, 421, 2217)

“Dost öyünde dırnak alma, düşman öyünde saç.”(TNA, 999)

“Dost evinde tırnak kesme, düşman evinde saç.”

“Dost evinde başını bağla, düşman evinde tırnağını kes.” (ADS, I, 247, 995)

“Emgegi giren bolsa tábibe garşı geler.” (TNA, 1150)

“Hastalanacaksa tabibe rastlar.”

“İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir.”(ADS, I, 278, 1284)

“Giden bar da gelen yok.”(TNA, 1466)

“Giden var da gelen yok.”

“Gidenin geleni olur.” (BAAD I, 143)

“Oturan kız orunlu bolar.”(TNA, 2286)

“Oturan kız yerli olur.”

“Oturan karı oğlan doğurmaz.”(BAAD, II, 177)

“Öñ süreniñ burnı ganar.”(TNA, 2339)

“Önden gidenin burnu kanar.”

“Önde giden Şam’da, arkada giden handa kalır.”(BAAD I, 180)

“Son gelen aşa batır.”(TNA, 2530)

“Son gelen aşa banar.”

“Sona kalan dona kalır.”(ADS, I, 429, 2284)

DEĞERLENDİRME

Türkmen atasözleri, Anadolu sahasındaki atasözleriyle sınırlı bir karşılaştırma yapılarak incelenmiş varılan sonuçlar şu dört maddede toplanmaya çalışılmıştır:

1. Her iki sahada da hem şekil hem anlam bakımından aynı olan atasözleri dikkat çekici bir çokluktur.

2. Türkmen Türkçesinde şekil bakımından, Türkiye Türkçesine göre, kelime veya kelime gruplarının çıkarılıp, eklenmesiyle genişletilmiş ve daralmış şekilde atasözlerinin bulunması bunların asli şekillerinin hangisi olabileceği sorusunu getirmektedir. Bu durum, sadece Anadolu ve Türkmen sahası değil, diğer Oğuz grubu yazı dillerinde var olan atasözlerinin topluca mukayese edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

3. Türkmen Türkçesinde şekil ve ifade bakımından farklı olup, anlam yönünden Türkiye Türkçesindeki atasözlerine çok yakın ve benzer olan atasözleri oldukça fazladır:

“Men gezmen nasibäm gezer.”(TNA, 2103)

“Ben gezmem nasibim gezer.”

“Kısmet ise gelir Hint’ten, Yemen’den, kısmet değilse ne gelir elden?”(ADS, I, 360,1803)

“Öten güne gün çapmaz.”(TNA, 2347)

“Geçen güne gün yetişmez.”

“Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler.”(ADS, I, 284, 1236)

“Palçı yalançı.”(TNA, 2404)

“Falcı yalançıdır.”

“Falcı gaybı bilse yer altından define çıkarır.”(BAAD, I, 121)

“Yalnız goldan av çıkmaz.”(TNA,2852)

“Yalnız elden av çıkmaz.”

“Bir (tek) elin nesi var, iki elin sesi var.”(ADS, I, 195, 626)

“Yaman ayaldan acdarha-da kaçıpdır.”(TNA, 2864)

“Yaman kadından ejderha da kaçmış.”

“Yaman komşu, yaman avrat, yaman at,; birinden göç, birini boşa, birini sat.”(ADS, I, 466,2516)

“Yassıdan soñ yatmak yağşı.”(TNA, 2902)

“Yatsıdan sonra yatmak gerek.”

“Yatsıdan sonra oturmaya giden ya soğan yer, ya söğen.”(BAAD, I, 203)

“Yatar garın yazıklı.”(TNA, 2917)

“Yatan karın kabahatli.”

“Yatamın yürüyene borcu vardır.”(BAAD, I, 203)

“Yekäniñ adı çenden çıkar.”(TNA, 2938)

“Tekin adı kenardan çıkar.”

“Tek durana tekne kadar yer vermişler.”(BAAD, I, 194)

“Yeten acala çäre yok.”(TNA, 2978)

“Yeten ecele çare yok.”

“Ecel ile nikahın günü şaşmaz.”(BAAD, I, 41)

“Yetimiñ hakı- belanıñ okı.”(TNA, 2994)

“Yetimin hakkı belanın oku.”

“Yetim hakkı yedi taşı deler.”(BAAD, I, 207)

Birkaç örneği verilen bu şekildeki atasözlerinin sayısı tespitimize göre 1000 civarındadır. Bir makale sınırlarını aşacağından dolayı, bu grupta olanların ayrı bir çalışma ile sunulması planlanmaktadır.

4. Türkmen Türkçesinde anlam bakımından Türkiye Türkçesine göre ters olan atasözlerinin sayısı sınırlıdır. Sınırlı sayıda olmasına rağmen tam ters anlamda olan atasözlerinin bulunmasını –çok nesnel olmamakla birlikte-temas içinde buldukları çeşitli kültürlerin etkisiyle açıklamak mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

- 📖 Aksoy, Ömer, A., (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.(ADS) I, II, İstanbul.
- 📖 Aksoy, Ömer, A., (2004), Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler,(BAAD) I, II, Ankara.
- 📖 Bozkurt, Fuat, (1992), Türklerin Dili, İstanbul.
- 📖 Buran, Ahmet, Alkaya, E., (1999), Çağdaş Türk Lehçeleri, Elazığ.
- 📖 Caferoğlu, Ahmet, (1964), Türkmenler, Türk Kültürü, S. 20, Ankara.
- 📖 Gülsevin, Gürer, (1993), Türkmenler ve Türkmen Türkçesi, Erciyes, S. 182, Kayseri.
- 📖 Kara, Mehmet, (1988), Çağdaş Türkmen Şiiri, Türkmen Türkçesi, ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Ankara.
- 📖 Kaymaz, Zeki., (1997) Kumuk Atasözleri, Kardeş Ağızlar, S. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1997, s. 5-11
- 📖 Mämmetyazov, B., Esenmiradov, N., (1983), Türkmen Nakılları ve Atalarsözi(TNA), Aşkabad.
- 📖 Öztöçü, Kurtuluş, (1992), Uygur Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul.
- 📖 Tekin, Talat, Ceylan, E., Ölmez, Z., Eker, S., (1995), Türkmençe Türkçe Sözlük, Ankara.
- 📖 Türk Dil Kurumu, (1991), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara.
- 📖 Yeni Türkiye Yayınları, (2002), Türkler, Cilt, 19, Ankara.